

Mervi Suhonen & Mika Lavento

ERILAISINA, IHMISINÄ HOKKAIIDOLLA

Kirjoittajat vierailivat Hokkaidon yliopistolla Sapporossa 14.1.–17.2.2023. Kutsujana oli yliopiston yksikkö Global Station for Indigenous Studies and Cultural Diversity (GSI). Tässä matkakertomuksessa esittelemme kokemuksiamme ensikertalaisina Japanissa ja kerromme, mitä opimme Japanin ainoasta alkuperäiskansasta ainuista.

Asiasanat: Hokkaido, ainu

Me ulkopuoliset

Liitymme ihmisjokeen. Eilen uimme vastavirtaan, tänään jo paikalliseen tapaan portaitten vasenta laitaa. Sapporon talviolympialaisiin (1972) valmistuneen metron vihreä linja, *Namboku line*, on hyvässä järjestyksessä täynnä. Maanalaisessa kauppakäytäväverkostossa kävellään Japanin vasemmanpuoleisen maantie-liikenteen säännöin.

Päärautatieaseman alapuolella yksi levähdyspaikoista on varustettu ainuperinteitä mukailevalla tilataiteella. Täällä se on vähemmistön ääneksi paljon.

Etsimme adapteria, jolla saisimme tietokoneisiin sähkön. Se epäonnistuu, kuten hölmöläisille käy. Sapporoon kotiutunut median ja matkailun professori Johan Edelheim kertoo, että eurooppalainen nimi ja ulkonäkö saattavat täällä provosoida syrjintää. Ei löydy vapaata taksia eikä ravintolasta pöytää. Asumnon vuokraaminen on liki mahdotonta, jos mukana ei ole aitojapanilaista kieli-, kulttuuri- ja luottamuksenherättelyapua.

Opettelemme sanomaan japaniksi päivää ja kiitos. Harjoittelemme kumartamaan. Ruokapaikoissa onnistumme osoittamaan annosten kuvia, mutta teemme sen virheen, että laskua maksamaan menee mies. Japanilaisessa perheessä talousasiat kuuluvat vaimon vastuisiin.

Etukäteen päättetyt hiragana-tavuaakkoset osoittautuvat yhtä hyödylliseksi kuin jos luulisi ä- ja ö-kirjaimet riittäviksi eväiksi suomen lukemiseen. Infokylteistä ja mainoksista pystyy hiraganojen avulla tunnistamaan, että [jostakin] *puheen ollen* [jotakin] [jotakin] [jotakin], *olkaa hyvä!* Arabialaisten numeroiden ansiosta käy ilmi, että [jotakin] 3450 [jeniä] ja [jotakin] 20 %, *olkaa hyvä*. Katakana-tavuaakkosiin tutustuminen kasvattaa lukuiltoa sen verran, että siellä täällä alkaa näkyä liikkeiden nimiä, kuten McDonalds (*ma-ku-do-na-ru-do*). Muut ”jotakin” ovat kanji-merkkejä, joista ”ihminen” näyttää jaloilta ja esiintyy, kun jalankulku on sallittu.

Emme olleet uskoneet, että Sapporossa ei puhuta englantia, mutta niin se on. Emme olleet selvittäneet, kuinka prepaid-kortti hankitaan, joten google-kääntäjä edellyttää wifin. Viisi viikkoa klikkailemme erilaisia wifi-kuvakkeita, muttei se auta. Verkkoyhteys yleensä on, mutta aina liian heikko, jotta sillä saisi edes karttaa auki. Opettelemme sanan ”anteeksi” ja kumartelemme kuin kesäheinä. Ummikon osa herättää vertaistukikaipuun ja muistuttaa, että kielellisesti ja kulttuurisesti yhtä ymmällään olevia ihmisiä saattaa olla kanssamatkustajinamme Helsingin metrossa milloin vain.

”Japanin Lappi”

Hokkaido on Japanin suurista saarista pohjoisin ja ainoa, joka vuosittain peittyy rantoja myöten lumeen. Pinta-ala on Suomeen verrattuna noin neljäsosa, väkiluku viitisen miljoonaa ja ruskeat karhut alalajia *Ursus arctos lasiotus*. Tämän ”Ezon karhuna” tunnetun mesikämmenen nimessä on säilynyt saaren historiallinen nimi Ezo-chi.

Japanin korkeimmalla vuorella, Fujilla (3770 m), on Hokkaidolla ”pikkusisko” Ezo-Fuji (virallisesti Yotei-zan), ainuksi Makkarinupuri (1898 m). Molemmilla on symmetrinen profiili ja lumilakki – kuin sarjakuvissa. Alppilajien harrastajia Hokkaidolle houkuttelee tuon tuostakin tuiskuttava uusi, puhdas lumi. Jopa kahden miljoonan asukkaan Sapporo oli vuoden ensimmäisinä viikkoina monta kertaa kuin valkaisun jäljiltä.

Tokion ja Sapporon välinen henkilöliikenteen lentoreitti kuuluu maailman kuorimitetuimpiin. Shinkansen-luotijuna puolestaan kiittää pääkaupungista Hokkaidon eteläkärkeen neljässä tunnissa alittaen Tsugorun salmen 54 km pitkässä tunnelissa. Junanvaihto on Hakodatessa, ja yhteensä 1100 kilometrin matka taittuu maitse nopeimmillaan noin kymmenessä tunnissa.

Tuliperäinen kuuma kylpy jäi meiltä saamatta. Kylpyläkulttuurihistoriastaan ylpeä Jozankei on Sapporosta kyllä paikallisbussietäisyydellä, mutta koronapandemian seurauksena autio kuin sensuroidun näytelmän kulissit.

Alkuvuodesta Sapporo vielä mainosti ehdokkuuttaan talviolympialaisten 2030 isännäksi. Taannoiset talviolympialaiset sen sijaan eivät kaupungin matkailubrändissä enää näy. Ison mäen kisan montun laidalla on kyllä olympiamuseo, mutta hämmästyksellemme esillä on ainoastaan olympiarengasaiheinen tilataideteos ja muutamia julisteita.

Helmikuussa on *Snow Festival* -viikko, jota varten Odorin puiston jokaiseen kortteliin valmistuu talon korkuisia lumiveistoksia. Konsertit, oheistuotemyynti, lasten ohjelma ja aikuisten miniluistinrata välinevuokraamoinen tuovat kaupunkikeskustaan vilskettä ja kevätauringon. Sapporon lumifestivaali on Aasian suurimpia ja koronan vuoksi kolmena vuonna peruunnuttuaan houkutteli nyt matkailijoita taas.

Hokkaidon yliopisto

”Boys. Be brave!” Näin väitetään William Smith Clarkin (1826–1886) lausuneen, kun hän vuonna 1876 oli lähdössä paluumatkalleen Massachusettsiin. Clark oli viipynyt Hokkaidolla vain kahdeksan kuukautta, mutta siinä ajassa tehnyt häneltä tilatun tehtävän. Hänen perustamansa *Sapporo Agricultural Collegen* ensimmäisellä vuosikursilla oli ollut 24 oppilasta. Nykyisin turistipaikoissa myydään matkamuisia, joissa Smith seisoo Lenin-patsaita muistuttavassa asennossa ja kehottaa rohkeuteen.

Monitieteinen yliopisto Sapporossa on toiminut vuodesta 1918. Nykyisen kampusalueen portti on muutaman korttelin etäisyydellä päärautatieasemalta. Portilta tiedekuntarakennuksille kulkee henkilökunnan pikkubussi, jonka kuljettaja tervehtii ja kiittää jokaista matkustajaa erikseen. Reilun kilometrin pituisen pääbulevardin lumivallit ovat helmikuussa viivasuorat. Maatalousoppilaitoshistoriasta muistuttaa pieni ulkoilmamuseo. Kampuksella elää myös maataloustieteellisen tiedekunnan lemmiä, joiden tuoksu toisinaan häivähtää pakkasilmassa.

Global Institute for Collaborative Research and Education (GI-CoRE) perustettiin 1.4.2014 mahdollistamaan se, että ulkomaiset yliopistot voisivat perustaa tutkimusyksiköjä Hokkaidon yliopiston tiloihin ja osaksi sen organisaatiota. Ensimmäinen sopimus solmittiin Stanfordin yliopiston kanssa lääketieteen alalla. GI-CoRE pitää myös yllä tutkijavaihtoa, jotta yksittäisillä vieraileville tutkijoille voidaan tarjota palveluja, kuten kampuksen työtiloja.

GSI on GI-CoRE:n uusi, vuonna 2022 perustettu yksikkö. Tähän mennessä se on kasvanut 23 tutkijan verkostoksi, jonka jäseniä yhdistää mielenkiinto alkuperäiskansojen nykypäivää ja historiaa kohtaan. Heistä ainakin yhdysvaltalainen Joe Watkins ja australialainen Jilda Andrews itse kuuluvat synnyinseutujensa alkuperäiskansoihin. Pohjois-Euroopasta mukana ovat Uppsalan yliopiston apulaisprofessori Carl-Gösta Ojala sekä Helsingin yliopiston edustajana Mika Lavento. Sisä-Suomen varhaismetallikautta koskevilla tutkimusteemoillaan ”Professor Mika”, japanilaisittain *Mika-sensei*, tuo GSI:hin suomalais-ugrilaista ulottuvuutta.

Nibutanin pato

Saru-joki laskee Tyyneen valtameren Hokkaidon lounaisrannalla. Sen varrella Biratorin kunnassa sijaitsee ainuperinteitä esittelevä museo- ja käsityökeskus.¹ Vakituisia asukkaita Nibutanissa lienee parisataa, mutta missään muualla maailmassa ei ainujen osuus koko väkiluvusta ole yhtä suuri. Myös muualla asuvat ainut saattavat kertoa kuuluvansa Nibutanin yhteisöön.

Seurasimme kartalta ja retkibussin ikkunasta oppaan selostusta vuorista, jotka ainuille ovat eri tavoin pyhiä. Museossa on pienoismalli yhdestä arkeologisesti tutkitusta puolustusvarustuksesta (*chashi*), jollaiset ajoittuvat pääasiassa 1500- ja 1600-luvuille. Hokkaidolta vastaavanlaisia maalinnoituksia tunnetaan yli viisisataa.² Topografia toi meille mieleen Irun maalinnan Tallinnassa.

Anglikaanilähetyssaarnaaja John Batchelor (1855–1944) perusti Biratorin seurakunnan vuonna 1895. Raamatunkäännöstyönsä yhteydessä Batchelor laati englanti–ainu–sanakirjan, mutta kirjoitti ainuista myös useita muita kirjoja.³ Osa hänen tuotannostaan on skannattu vapaasti luettavaksi internetiin.

Skotlantilaissyntyinen lääkäri ja tutkija Neil Godron Munro (1863–1942) asui Japanissa puolet elämästään, viimeiset 12 vuotta Nibutanissa. National Museum of Scotlannin kokoelmissa on 225 Munron hankkimaa ainujen esinettä, ja hän on myös tallentanut filmimateriaalia. Yhteensä ainujen esineitä on viety ulos Japanista tuhansittain, muun muassa Saksaan (Köln) ja Yhdysvaltoihin.

Media kiinnostui Biratorista 1970-luvun alussa, kun alueen ainuihin kohdistui ympäristökatastrofi. Saru-joen padon rakentaminen käynnistettiin vuonna 1973, ja melko nopeasti alkoivat myös järjestelmälliset protestit. Patohankkeen pysäyttämisyhtymien keulahahmo oli paikallissyntyinen Shigeru Kayano (1926–2006), ensimmäinen kansanedustajaksi valittu ainu (neljä kautta alahuoneen jäsenenä, ylähuoneessa 1994–1998).⁴

Vuonna 1997 Nibutanin pato oli valmis. Putouskorkeus on 32 metriä ja pato vaikuttaa Sarun valuma-alueen vesiin ja maastoon noin 1200 neliökilometrin alalla.⁵ Alkuperäisistä tavoitteista poiketen Sarun säännöstelyllä on merkitystä lähinnä riisinviljelylle, kun taas Tomakomaim satamakaupungin teollisuudelle hyödyt ovat vähäiset.

Japanin ”uusi” alkuperäiskansa

Oikeustaistelu Biratorissa ei mennyt hukkaan. Hokkaidon prefektuurissa nimitäin annettiin vuonna 1997 ainukulttuuria koskeva asetus (*Ainu Culture Promotion Act*). Taloudelliseksi tueksi Sapporoon perustettiin rahasto (*The Foundation for Ainu Culture*). Tokioon puolestaan avattiin ainukulttuurin keskus (*Ainu Cultural Centre*), jota rahoittavalla säätiöllä jo oli entuudestaan asemansa Shiraoin kaupungissa Hokkaidolla sijainneen kansankulttuurimuseon (vuodesta 1990 ainumuseon) taustaorganisaationa.

Vuonna 1989 solmittua ILO:n yleissopimusta n:o 169 (*Indigenous and Tribal Peoples Convention*) Japani ei ole ratifioinut – kuten ei Suomikaan. Valtiollisella tasolla ainujen alkuperäiskansa-asemaa alettiin valmistella, kun Japani oli allekirjoittanut YK:n alkuperäiskansajulistuksen (*UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, 2007). Valtiollinen *Council for Ainu Policy Promotion* toimi tässä tarkoituksessa kymmenen vuotta (2009–2019). Japani tunnusti ainun alkuperäiskieleksi vuonna 2008, ja se on myös liitetty Unescon uhanalaisten kielten listalle.

Hokkaidon yliopistoon avattiin vuonna 2007 alkuperäiskansatutkimuksen keskus *Centre for Ainu and Indigenous Studies* (CAIS). Alusta saakka sen vastuullinen johtaja on ollut arkeologi Hirofumi Kato – meidänkin Japanin-vierailumme isäntä. CAIS pitää yllä pientä arkeologista kokoelmaa ja sen ajankohdaksi intresseihin kuuluu muun muassa ainuja koskevan tutkimuksen etiikka, kuten ihmisjäänteiden käsittelyn periaatteet.

Helmikuussa 2019 Japanin valtio tunnusti ainut alkuperäiskansaksi. Kesälä 2020 Shiraoihin valmistui upouusi museo, *Upopoy*, jonka verkkosivuilla on muun

muassa linkkejä ainun kielen opiskelumateriaaleihin.⁶ Ensimmäisenä äidinkielenään ainua oppineita kielenoppaita ja opettajia ei kuitenkaan käytännössä enää ole. Upopoyhin on repatriaatiotoimina tuotu yli kaksisataa ainuvainajaa, joista viimeisimmät 11 esivanhempaa toivotettiin tervetulleiksi loppuvuodesta 2023.

Pohjois-Japanin esi- ja varhaishistoriaa

Hokkaidon vanhimmat arkeologiset ajoitukset osoittavat pioneeriasutusta noin 32 000 vuotta sitten, ja pidetään mahdollisena, ettei asutus viime jääkauden aikana olisi katkenut täysin. Jo holoseenin alusta, noin 12 500 vuoden takaa tunnetaan *Jōmon*-keramiikka, jonka nimitys viittaa köysipainannekoristeluun. Saviastiateknologiaksi Jōmon on huomattavan varhaista – se on kantanut jopa maailman vanhimman keramiikan titteliä.

Jōmon-keramiikan periodisaatio ja alaryhmät vaatisivat perehtymistä, sillä Hokkaidolla katsotaan Jōmon-kauden päättyneen vasta noin 200-luvulla ennen länsimaisen ajanlaskun alkua (CE). Arkeologisesti tutkittuja kohteita on myös Pohjois-Honshulla, ja yhteensä 17 Jōmon-löytöpaikkaa muodostavat yhdessä yhden Unescon maailmanperintökohteista.⁷

Kuva 1. Jōmon-astioita Nibutanin museossa. Valokuva: Mika Lavento.

Honshulla noin 300-luvulle eaa. ajoittuu ”riisitalouden vallankumous” eli maanviljelyn suhteellisen nopeita muutoksia. Hokkaidolaisessa kronologiassa Jōmon-keramiikkaa seuraa kuitenkin *Epi-Jōmon*, johon ei liitetä radikaalia toimeentulon perustan murrosta. Kalastuselinkeino antoisuuteen on saaren ravintoloissa yhä helppo uskoa, sillä viileiden vesien kaloissa on tukevammin rasvaa kuin eteläjapanilaisissa kalansaaliissa.

Epi-Jōmon-kauden päättyminen 600-luvulla jaa. osuu ajallisesti yksiin Japanin vanhimpana tekstikokoelmana jalustalle nostettujen *Kojiki*-kirjoitusten kanssa. ”Tietoja vanhimmilta ajoilta” -kokoelma sisältää legendoja Japanin saarten synnystä, hymnejä ynnä muuta osittain mytologista aineistoa, mutta myös tietoja yläluokkaan kuuluneista henkilöistä. Hokkaidon kannalta kiinnostavat merkinnät liittyvät Abe no Hirafu -nimellä tunnettuun korkea-arvoiseen sotilaaseen, joka vuosina 658, 659 ja 660 lähetettiin kolme kertaa pohjoiseen kansaa alistamaan. Käytössä oli laivasto, mikä tukee tulkintaa, että tarkoitus oli edetä Ezo-chille asti. Seuraavaksi vanhimmat kirjalliset lähteet ovat hovin laadituttamiksi tiedetyt *Nihon Shoki* eli ”Japanin kronikat” todennäköisesti viimeistään vuodelta 720.

Ikiaikaiset ainut?

Väite, että historiallisen ajan ainut periytyisivät ”kaukaisesta muinaisuudesta”, varhais-Jōmon-vaiheen keramiikkaa valmistaneesta väestöstä, on sitkeä ja elinvoimainen, mutta ei tieteellisesti pätevä enää. Ymmärrettävästi ainuilla on omaa perimätietoa ikiaikaisista juuristaan.

Nykyaikaisen tieteellisen käsityksen mukaan kysymykset ainujen geneettisestä ja kulttuurisesta alkuperästä ovat relevantteja *Okhotskin kulttuurina* tunnetusta vaiheesta lähtien. Pohjoiseuraasialainen geeniperimä on näkynyt ainuväestön ulkonäköpiirteissä vielä 1900-luvulla.

Ohotanmeri on saanut nimensä neljänsadan kilometrin pituisen Okhotsk-joen ja sen suulla sijainneiden venäläisten siirtokuntien (1650–1860) mukaan. Makeaa vettä Ohotanmereen syöttävät useat muutkin joet, mukaan lukien (päähaaran määrittelystä riippuen vähintään) 2800 kilometrin pituinen Amur. Pohjois-Hokkaidon esi- ja varhaishistoriassa Epi-Jōmonia seuraava vaihe, Okhotsk-kulttuuri, tarkoittaa etäisyyksiltään laajalle ulottuvaa, monissa vaiheissaan erilaisia liittolaisuuksia ja elinkeinokontakteja sisältävää kudelmaa. Tyyntä valtamerta jonkin verran vähäsuolaisemman ja kylmän reunameren kaikille rannoille

ulottuneen kulttuuriipiirin tutkimuksessa on tarve siperialais-hokkaidolaiselle yhteistyölle, jota Ukrainan sota nyt kuristaa aivan samoin kuin tieteelliset Venäjän-kontaktit ovat romahtaneet Suomessa.

Hokkaidon arkeologisessa materiaalissa erotetaan 600-luvulta 900-luvulle jaa. myös *Satsumon-kulttuurin* esineistö ja saviastiat. Ajoitukset ovat Okhotskin kulttuurin kanssa osittain samanikäisiä, mutta maantieteellinen painotus etelämpänä siten, että samat ilmiöt yhdistävät Etelä-Hokkaidoa ja Pohjois-Honshua. 900-lukua nuoremmat löytöaineistot eivät enää vastaa Okhotsk- tai Satsumon-kulttuureille tyypillisimpiä asuinpaikkoja. Tapaamiemme arkeologien mukaan erittäin selkeä muutos näkyy kulttuurikerroksissa kuitenkin nimenomaan 1200-luvulla. Siitä alkaen keramiikka puuttuu.

Ainut eivät ole perinteisesti valmistaneet omia saviastioita, vaan käyttivät metalliastioita sekä tietenkin orgaanisia materiaaleja. Hokkaidolla ajanjaksoon 1200-luvulta 1600-luvulle voidaan arkeologisissa yhteyksissä viitata termillä *Ainu Cultural Period*.⁹ Emme ota tässä kantaa siihen, mitä ainujen menneisyydestä tiedetään tai oletetaan muualla Japanissa.

Marginalisoituja ihmisiä

Edo-kaudella (1603–1853) Pohjois-Japanin ainut eivät välttyneet yhteiskuntaluokkien eriarvoisuuksiin nojautuvalta, feodalistiselta omistus- ja valtapolitiikalta. Shogunaatin valtapiiri ulottui Ezon saarelle jo vuonna 1606, jolloin heillä oli sen eteläkärjessä palatsi. Johtavan klaanin mukaan nimetyssä Matsumaen kaupungissa on tästä muistomerkkinä linna, joka rakennuksena ei tosin ole 1850-lukua vanhempi.

Japanilaiset tekivät eteläisimmällä Ezolla ainujen kanssa kauppaa luonnontuotteilla, viljelykasveilla ja myös silkillä, jota ainut hankkivat kiinalaisilta. Ezon pohjoisemmat osat eivät ennen *Meiji-kautta* vielä kuuluneet hallinnollisesti Japaniin. Siellä etnisten japanilaisten ja ainujen paikalliskulttuurien välinen vuorovaikutus oli satunnaisempaa.

Yksi *Meiji-restauraation* (1866–1869) järeistä toimenpiteistä oli Ezo-chin liittäminen keisarilliseen Japaniin. Prefektuurin uusi nimi Hokkaido kirjoitetaan kanji-merkeillä ”pohjoinen”, ”meri” ja ”tie”. Alueliitos oli merkittävä: nykyisen Japanin maa-alasta Hokkaido on 22 %.

Sapporo sijaitsee Ishikari-joen suistoalueella eli tasangolla, jota reunustaville vuorenrinteille kadut ovat kiivenneet vasta kaupungin kasvaessa.

Prefektuurin pääkaupungin perustaminen aloitettiin kanavien kaivamisella heti vuodesta 1868 lähtien. Meiji-hallinto oli ryhtynyt kutsumaan Japaniin ulkomaisia asiantuntijoita kirkkoon umpeen maan jälkeenjääneisyyttä suhteessa kansainväliseen teollistumisen ja modernisaation kiitonousuun. Sapporon suunnittelijaksi tilattiin – huomattavaa palkkiota vastaan – yhdysvaltalainen Horace Capron. Hänen johdollaan kaavoitettiin itä-länsi-suuntainen, puolentoista kilometrin pituinen ja yhden asuinkorttelin levyinen Odorin puisto. Katukoordinaattistolle määritetyssä origossa (0,0) on nykyään Eiffel-tornia muistuttava TV- ja näköalatorni. Siitä keskustan kortteleiden numerointi etenee neljään ilmansuuntaan, ja myöhemmin vastaavanlaiset järjestysmerkinnät on otettu käyttöön myös muiden kaupunginosien ruutukaava-alueilla.

Maanviljelyuudistuksiin sisältyivät 1870-luvulla rukiin viljely ja meijerialous. Nykyisin Hokkaido tuottaa enemmän maataloustuotteita kuin kuluttaa, joten suurtilallisena pystyy markkinoilla jopa vaurastumaan. Ilmasto sopii muun muassa perunalle, joita näimmekin supermarketissa muutaman kappaleen tiukasti käärityissä muovipakkauksissa. Tavallinen vähittäiskauppasäkki riisiä painaa viisi kiloa. Rukiista valmistuu Sapporo-merkinen keskiolet ja maitotuotepakkauksissa lukee näkyvästi ”Hokkaido”.

Perinteiset japanilaiset talot vilpeine atriumeineen eivät sovi ympärivuotiseen asumiseen saarella, jonka kesiä monsuunituulet eivät kuumenna samalla lailla kuin Honshulla ja Etelä-Japanissa. Tsugarunsalmen pohjoispuolelle muuttaakseen etniset japanilaiset ottivat talviasumisen mallia Euroopasta: pienet ikkunat, paksut seinät ja uuni. Hokkaidon ensimmäinen rautatie avattiin vuonna 1880 nimenomaan hiilivaunuille.¹⁰

Ainuja, jotka olivat eläneet Ezon rannoilla, havumetsäalueilla ja jokivarilla kymmeniä sukupolvia, ei ollut mahdollista kohdata paikallisolojen tunti-joina – päinvastoin! Sosiaalidarvinismi oli Meiji-kaudella (vuoteen 1912) niin politiikan rakennusaines kuin välinevarastokin. Työvoimaksi ainuja kelpuutettiin kalastusaluksille tai kalatuoteteollisuuteen – pois kylistä, pois harjoittamasta omaa meripyyntiä, pois olemasta olemassa.

Kuriileilla ja Sahalinilla ainujen asuinseutujen halki vedettiin Venäjän ja Japanin rajat, joita toistuvasti (1855, 1875, 1905) vielä siirreltiin – osana teollistuneen maailman suurvaltapolitiikkaa. Tältä ajalta on säilynyt ainutlaatuista *sahalininainun* kielen äänitemateriaalia.¹¹ Toisen maailmansodan päättyessä Sahalin jäi Neuvostoliitolle ja ainut evakuoitiin Japaniin. Tietävästi viimeinen ainua äidinkielenään Sahalinilla puhunut henkilö on kuollut vuonna 1994.

Kuriilien neljän eteläisimmän saaren omistuksesta vallitsee Japanin ja Venäjän välillä edelleen erimielisyys, minkä vuoksi maiden välinen rauhansopimus on allekirjoittamatta. Venäjän näkökulmasta Etelä-Kuriilit olisivat tarpeettoman otollinen paikka USA:n läsnäololle. Japanin kannalta riita-alue on vain seitsemän kilometrin etäisyydellä Hokkaidon koilliskärjestä. Siellä sijaitsevassa Shiretokon kansallispuistossa elää muun muassa Kansainvälisen luonnonsuojelujärjestön (IUCH) punaiselle listalle joutunut stellerinmerileijona (*Eumetopias jubatus*). Shiretoko on maailman luonnonperintölistalla, minkä ainut taas ovat katsoneet heidän perinteisiä oikeuksiaan loukkaavaksi.

Mikä ainuihin kohdistettu toimenpide ei olisi haavoittanut heitä? Meiji-kauden jälkeen, 1900-luvun eri vuosikymmenillä, erilaisin perustein, mutta kuitenkin, on heitä rotusyrjitty, alipalkattu, estetty käyttämästä äidinkieltään. Marginalisoitu. Tokion olympialaisten avajaisiin kesäksi 2020 (2021) oli suunniteltu ainujen kulttuuriohjelmanumero, mutta se peruttiin. Ainuperinne pääsi hetkeksi esille vain kahden lajin, maratonin ja kävelyn, aloitusseremonioissa.

Nykyisin ainujen keskeisin äänenkäyttäjä on *Ainu Association of Hokkaido*, jolla on virkeät japanin- ja englanninkieliset verkkosivut sekä Facebook-profiili. Yhdistyksen toimenkuvaan kuuluu kulttuuriperintötavoitteiden ohella pienten taloudellisten avustusten myöntäminen nuorille ainuille ajokortin hankkimista tai opiskelun aloitusta varten. Yhdistyksellä on saarella kymmenen alayhdistystä.

Kuva 2. Museotulkintaa ainuperheen tyypillisestä kodista. Nibutani Ainu Cultural Museum, pysyvä näyttely. Valokuva: Mika Lavento.

Historiaa voi tutkia, muttei peruuttaa. Kuulemissamme simultaanitulkatuissa puheenvuoroissa ainujen edustajat olivat eksplisiittisesti tunteikkaita. Japanilla on ollut kiperiä vähemmistökysymyksiä myös etelässä, Ryūkyū-saarilla.

Suvaitseva lähitulevaisuus

Hokkaidon yliopisto on vuosina 2013–2019 järjestänyt arkeologiset kaivaukset ja kesäkoulun Rebun-saarella, 50 km päässä Hokkaidon pohjoiskärjestä. Ekspedition johtaja oli Hirofumi Kato ja yhteistyökumppaneina useita ulkomaisia tiedelaitoksia. Koska odotettavissa oli, että kulttuurikerroksista tulee esiin ainujen kulttuuriperintöä, mahdollisesti hautauksia, tehtiin tutkimussuunnitelma yhteistyössä Hokkaido Ainu Associationin kanssa.¹² Covid-19:n jälkeen kesäkoulu on käynnistynyt jälleen.¹³

Joulukuussa 2023 pääsimme etäyhteydellä seuraamaan GSI-verkoston esitelmä- ja keskustelupäivää, jonka aiheena olivat museoiden vastuut ja mahdollisuudet alkuperäiskansojen kanssa tehtävässä yhteistyössä.¹⁴ Varsinkin australialaisilla oli kerrottavanaan kotimaastaan sekä rohkaisevia esimerkkejä että kriittisiä kannanottoja.

Japanilaisissa kouluissa on tavanomaista, että opettajisillöt pysyvät Japani-keskeisinä. Korkeakoulutasolla opiskelijoita halutaan ohjata korostuneen suorituskeskeisestä työskentelystä kohti laaja-alaista näkemyksellisyyttä ja aloitteellisuutta. *One Program for Global Goals* (OGGs) on Hokkaidon yliopiston monialainen opiskelija- ja tutkijavaihto-ohjelmien kehikko, jossa iskusanoja ovat muun muassa ympäristövastuu ja kansainvälisyys. Pohjoisiin alueisiin keskittyvän alaohjelman myötä tuli mahdolliseksi viisihenkisen japanilaisryhmän vierailu Helsingin yliopistolla lokakuussa 2022.¹⁵ Seuraava, suurempi ryhmä on tulossa Suomeen maaliskuussa 2024.

Japanin-vierailullamme koimme kieli- ja kulttuuritaidottomuutta ympäristössä, joka on osa korkean elintason digitalisoitunutta maailmaa. Globaalit vääristymät, kuten ylikulutus ja vähemmistöjen epätasa-arvoinen kohtelu näyttivät ensin räikeiltä. Ehkä katse etsiytyikin hakemaan sitä, mikä tuntui tutulta: käsidesiä, kertakäyttötavaraa, kanavavalikosta BBC?

Viitteet

- 1 Biratori Municipal Nibutani Ainu Culture Museum; Biratori – Urespa: Ainu Art and Crafts Center.
- 2 Kato 2018, 54–55.
- 3 Esim. Batchelor 1927.
- 4 Esim. Kayano 1980.
- 5 *Historical Museum of the Saru River (Sarugawa)* sijaitsee myös Biratorissa.
- 6 Upopoy National Ainu Museum and Park.
- 7 Jomon Prehistoric Sites in Northern Japan.
- 8 Shinoda 2012.
- 9 Kato 2018.
- 10 Visual Guide Hokkaido Museum 2020, 76–83.
- 11 International Symposium on B. Pilsudski's Phonographic Records 1985.
- 12 Kato 2012, 74, 2014.
- 13 Hokkaido Summer Institute: International Archaeological Field School in Rebun Island.
- 14 3rd Annual GSI International Symposium.
- 15 OGGs-NJE3 = One Program for Global Goals. Northern Environment Expert Education Joint Program.

Lähteet

- Batchelor, John [1927] 1971. *Ainu Life and Lore: Echoes of a Departing Race*. Johnson Reprint Corporation, San Francisco.
- International Symposium on B. Pilsudski's Phonographic Records and the Ainu Culture, September 16–20, 1985, Conference Hall, Hokkaido University, Sapporo, Japan*. Hokkaido University, Sapporo.
- Kato, Hirofumi 2012. Indigenous archaeology of the Ainu. Shifting from archaeological site to native property. Teoksessa Henry Stewart (Shunwa Honda), Ken-ichi Shinoda, Teruki Tsunemoto, Masahiro Nomoto ja Hirofumi Kato (toim.) *The Ainu: Indigenous People of Japan. Center for Ainu and Indigenous Studies Booklet 3*, 71–80. Hokkaido University, Sapporo.
- Kato, Hirofumi 2014. Hokkaido sequence and the archaeology of the Ainu people. Teoksessa Claire Smith (toim.) *Encyclopedia of Global Archaeology*. Springer, New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0465-2_33
- Kato, Hirofumi 2018. Reading the history of Ainu ethnogenesis: The history of Hokkaido as seen from Rebun island. Teoksessa Center for Ainu and Indigenous Studies, Hokkaido University (toim.) *An Introduction to Ainu Studies. Center for Ainu and Indigenous Studies Booklet 8*, 49–60. Hokkaido University, Sapporo.
- Kayano, Shigeru [1980] 1994. *Our Land Was a Forest. An Ainu Memoir*. Westview Press, Boulder CO.
- Shinoda, Ken-ichi 2012. Genetic structure of the Japanese and the formation of Ainu population. Teoksessa Henry Stewart (Shunwa Honda), Ken-ichi Shinoda, Teruki Tsunemoto, Masahiro Nomoto ja Hirofumi Kato (toim.) *The Ainu: Indigenous People of Japan. Center for Ainu and Indigenous Studies Booklet 3*, 27–42. Hokkaido University, Sapporo.
- Visual Guide Hokkaido Museum 2020*. Hokkaido Museum, Sapporo.

Kirjoittajat | Författarna

Mervi Suhonen on arkeologi ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen työpäjäsen.

Mervi Suhonen är arkeolog och arbetande ledamot hos Finska Fornminnesföreningen.

Mika Lavento on Helsingin yliopiston arkeologian professori, Hokkaidon yliopiston GSI-verkoston jäsen ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen työpäjäsen.

Mika Lavento är professor i arkeologi vid Helsingfors universitet. Han medverkar som medlem i nätverket GSI vid Hokkaido University och som arbetande ledamot hos Finska Fornminnesföreningen.